

державно-правової реформи, поліпшення взаємин між гілками влади, діяльності внутріпарламентських утворень тощо[9].

Урок п'ятий. Без міцних і дієздатних представницьких органів Україна не стане демократичною державою. Проте для забезпечення такої міці і дієздатності слід докласти чимало зусиль як законодавчого, так і суто організаційного характеру.

Одним з важливих напрямків докладання цих зусиль має бути зміцнення статусу депутатів парламенту і місцевих рад, підвищення вимогливості до них, формування високопрофесійного і відповідального депутатського корпусу, здатного підтримувати постійні зв'язки з виборцями і проводити реформи у різних сферах суспільного і державного життя, забезпечувати демократичний вектор розвитку України.

І урок шостий. Необхідно забезпечити теоретико-методологічне обґрунтування реформ, у тому числі і конституційної, відмовитись від проведення реформ тільки на базі хороших ідей[10]. Отже, у сучасній державі організація влади має здійснюватися на науковій основі, а це значить, що і у політико-правовій сфері наука має залишатися потужною суспільною творчою силою.

Список використаних джерел

1. Коэн Дж.Л., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. – М.: Весь мир, 2003. – С. 503, 505.
2. Кельзен Г. Чисте правознавство. – К.: Юніверс, 2004. – С. 323-324.
3. Тоффлер А. Футурошок. – СПб.: Лань, 1997. – С. 397.
4. Шаповал В. Парламентаризм в Україні: пошуки парадигми чи рух до нового? // Віче. – 1997. - №5. - С. 24.
5. Дилигенский Г.Г. Демократия на рубеже тысячелетий // Политические институты на рубеже тысячелетий. – Дубна: ООО «Феникс+», 2001. – С. 28.
6. Лысенко В.Н. Десять лет современного российского парламентаризма. – М.: Институт современной политики, 2000. – 28 с.
7. Миронов О.О. Конституционный статус депутатов парламентов // Журнал российского права. - 1997.- №4. - С.131.
8. Журавський В.С. Український парламентаризм на сучасному етапі: теоретико-правовий аспект. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – С. 84.
9. Чиркин В.Е. Новое в парламентаризме: мини-парламенты // Общественные науки и современность. – 2002. - №3. – С. 68-74.
10. Костицький В. В. Багатолике право. Теолого-соціологічне розуміння права та проблеми конституційного закріплення теорії розподілу влади / В. Костицький // Юридичний вісник України. – 2011. – 10-16 вересня (№ 36). – С. 6.
11. Костицький В. В. Теолого-соціологічне розуміння права: Конституція України як Суспільний договір/ В. Костицький // Соціологія права. – 2015. – № 1–2 (12-13). – С.3-9.

ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР АВТОРИТАРИЗМУ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО ДЕМОКРАТІЇ

Копошинський В.А., здобувач вищої освіти юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

V. Koposhinsky POLITICAL AND LEGAL MEASURE OF PAVLO SKOROPADSKY'S AUTHORITARIANISM

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор М.І. Мірошниченко

Анотація: У статті розкривається сутність правління гетьмана Павла Скоропадського, державотворча діяльність якого є своєрідним прецедентом української моделі авторитаризму. Зосереджено увагу на перевагах та недоліках авторитарного гетьманського правління та його значенні для формування і зміцнення української національної державності.

Ключові слова: авторитаризм, консервативний монархізм, представницька влада народу, національно орієнтований лідер.

Annotation: The article reveals the essence of Hetman Pavel Skoropadsky's government, whose state-building activity is a kind of precedent for the Ukrainian model of authoritarianism. The attention is focused on the advantages and disadvantages of the authoritarian Hetman's government and its significance for the formation and strengthening of Ukrainian national statehood.

Key words: authoritarianism, conservative monarchism, representative power of the people, nationally oriented leader.

Початок ХХ століття в українській політичній та правовій думці характеризується неоднозначністю процесів, що впливали на становлення поглядів стосовно української державності. Держава, в сучасному традиційному її розумінні, як ідея, як практичне

втілення, не відразу стає метою політичних партій, з'єднань, угруповань, що панували тоді на політичній арені. Ідейно - політичні погляди часто переважали над національними. Найгострішими та найактуальнішими були суперечки між «федералізмом» і «самостійництвом» у питанні державного суверенітету України, між республіканською та монархічною тенденцією у встановленні форми держави і, відповідно, між одноосібною й колегіальною владою, між національним і соціальним у змісті держави та революційних перетворень, між ідеологіями консерватизму, соціалізму, націоналізму та більшовизму. Всі ці суперечки загострилися в ході Українських визвольних змагань 1917-1921рр.

Сьогоднішній етап розвитку української державності - суперечлива й дуже складна сфера. Наша держава переживає досить серйозну політичну кризу. Стагнація та відверті риси феодалізму (як би дивно це не звучало) проникли в усі владні структури. Тому питання стосовно того: «Чи був би дієвим авторитаризм для поліпшення ситуації в країні?» - є наріжним у таких випадках, а історія це лише підтверджує. Суттєві зміни в державі вимагають появи політичного лідера з суттєво-педантичним підходом до своєї справи, яку він нерідко може вважати за свій обов'язок. Саме тому доречним є розгляд цього питання в контексті правління Павла Скоропадського – державотворча діяльність якого є своєрідним прецедентом української моделі авторитаризму.

Про характер гетьманського режиму в українській історіографії довгий час тривають суперечки. Для українських істориків консервативного напрямку (Дмитра Дорошенка, Наталі Полонської-Василенко) Гетьманат став єдиною «правовою» українською державою, витвореною місцевими консервативними силами. Для авторів унерівської школи гетьманський уряд був маріонетковим режимом, створеним німецькими окупантами і позбавленим будь-якої опори в українському суспільстві. Близьким до цього трактування є карикатурний образ гетьмана у булгаківських «Днях Турбіних», широко відомих масовому читачу і глядачеві [1, С.94].

Відданий православному віросповіданню (хоч не в клерикальному сенсі) і вірний підданий Російської імперії, Павло Скоропадський одночасно вважав себе патріотом Росії і України. Такий, на перший погляд, складний портрет цієї непересічної історичної постаті (з огляду на роздвоєну лояльність, яка, безсумнівно, відіграла роль у подальших політичних рішеннях) спричинився до того, що ця особистість, та й сам режим Гетьманату опинилися серед найбільш табуїзованих питань історії України ХХ століття, оповитих міфами, упередженнями або й відвертими фальсифікаціями [2, с.7]. Саме тому постать Павла Скоропадського як державного діяча часто висвітлюється з діаметрально протилежних позицій: від повного несприйняття до творення політичного та державного ідола, зразка «сильної руки», яка так потрібна українцям.

Як видається, емоційний, заполітизований підхід до аналізу доби Гетьманату та постаті гетьмана не дозволяє усвідомити погляди та дії П.Скоропадського як явище, характерне для української консервативної традиції в українській історії. Тому перед наукою, зокрема історично-правовою, стоїть завдання об'єктивно і неупереджено дослідити період політичного режиму Гетьманату у контексті проблеми статусу глави держави в умовах авторитарного режиму та першочерговості цього інституту в умовах авторитаризму порівняно з урядом чи парламентом.

Ідеї П. Скоропадського набули концептуального оформлення вже в еміграції і опирались на державотворчий досвід і принципові засади українського та європейського консерватизму. Його ідеалом була Українська Трудова Монархічна Держава, заснована на класократичному принципі з такими засадничими підставами: територіальний патріотизм, аристократизм, консерватизм, трудова діична монархія, класократична селекція можновладців навколо поміщицького хліборобського ядра. Водночас ідея Гетьманської Трудової Монархії була всенаціональною, понадкласовою і понадпартійною проте не виключала абсолютизму і диктатури та засновувалась на положенні про єдність всіх державотворчих чинників нації.

Виходячи з концепції консервативного монархізму, П. Скоропадський вважав, що першочерговим завданням у розбудові української державності має бути створення національної еліти, яка здатна виконати роль консолідуючого чинника (під елітою П.Скоропадський розумів єдність всіх активних громадян, які винятково завдячуючи своїм здібностям стали провідниками свого класу), а головними завданнями у цій справі вважав, по-перше, відродження козацтва як соціальної основи Української Держави; по-друге, забезпечення суспільно-політичної еволюції українського робітництва; по - третє, розвиток української інтелігенції як основи національного і культурного розвитку [2, с. 10].

У свій прихід до влади П.Скоропадський фактично запровадив диктаторське правління, формально сконцентрувавши у своїх руках усю повноту законодавчої, виконавчої, судової влади. Як наслідок, сформоване у відповідний спосіб урядування набуло ознак авторитарного, Українська Держава, з атрибутами національної правової традиції в управлінні, посилила охоронні функції і проводила політику невтручання у приватноправові відносини [1, с. 9], що повністю відповідає теоретичним уявленням про поняття і сутність авторитарних режимів [3, с.17-61].

В літературі поширена думка, що, авторитаризм гетьмана був подібний до авторитаризму правителів з диктаторськими повноваженнями в Стародавньому Римі (яких вони набували за рішенням сенату у зв'язку з крайньою необхідністю [4]), а терміни «диктатура», «диктатор» на початку ХХ століття мали швидше близький до давньоримського зміст, як тимчасова сильна необмежена влада, ніж історично пізніші фашистська, нацистська чи сталінська диктатури. Так, наприклад, у Західній Українській Народній Республіці був пост диктатора, хоча це українське державне утворення неможливо звинуватити у тоталітаризмі [2, с. 9]. Отже, це не була етатистського взірця диктатура. В літературі наголошується, що численні дослідження форми державної моделі та сутності гетьманського правління, детермінованих умовами іноземної військової окупації, дозволяють стверджувати, що Гетьманат 1918 р. – це авторитарно-бюрократичний режим з близькими до диктаторських повноваженнями глави держави, відсутністю представницького органу влади, поєднанням в уряді законодавчих і виконавчих функцій, суттєвим обмеженням демократичних свобод, вузькою соціальною базою і тимчасовим характером правління [5].

Перед тим як зосередити увагу на перевагах і недоліках авторитарного гетьманського правління та його значенні для формування і зміцнення української національної держави, слід коротко зупинитися на особливостях власне авторитарного режиму. Так, за оцінкою українського політолога М.Ф. Юрія: «Хоча авторитаризм часто виступає реакцією на внутрішню нестабільність суспільства, сам він потенційно нестабільний. Це пов'язано з деякими причинами: відсутність масової підтримки і чітко вираженого джерела легітимності влади; справа тримати суспільство в установлених владою межах викликає зворотню реакцію демократичної опозиції; невирішеність таких соціальних проблем, як голод, абсолютна бідність населення...; поглиблення соціального розшарування між багатими і бідними,...»[6]. Водночас, на мій погляд, варто звернути увагу на думку українського науковця О.В.Радченка, що: «У системі влади та органах державного управління визначальною характеристикою діяльності є домінуюча роль суб'єктивного фактору, у якому концентруються, насамперед, ті політичні і моральні цінності, що становлять основу національного архетипу та мотивують його політичну поведінку» [7, с.1].

З наведеного випливає гіпотеза нашого дослідження: сильна авторитарна влада в умовах тотальної суспільної кризи здатна вести країну до демократії й економічного процвітання та досягати на цьому шляху значних успіхів, якщо лідер усвідомлює свою відповідальність за державу, керуючись у своїй діяльності моральними цінностями, що становлять основу національного архетипу, а не опікується винятково інтересами тих політичних сил, які привели його до влади,

В авторитарному режимі Української Держави я вбачаю дві характерні риси. З одного боку, дії Скоропадського обумовлювались завданнями часу та складними умовами, в яких опинилась Україна (до речі, не слід забувати, що саме уряд УНР ці умови й створив). А з іншого, гетьман вбачав свої повноваження лише як тимчасові. Підтвердження цьому знаходимо в тексті «Грамоти до всього українського народу»: «...Бувше Українське Правительство не здійснило державного будування України, позаяк було зовсім не здатне до цього. Бешкети й анархія продовжуються на Україні, економічна розруха і безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем і врешті для багатющої колись-то України встає грізна мара голоду. При такому становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку Державну Владу, яка здібна була-б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці. Як вірний син України, я рішив відкликнутись на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади.»[8, с.82]. У своїх мемуарах, гетьман зокрема наголошував: «...В области социальных реформ я считаю, что мы должны на Украине вести крайне демократическую политику, но отнюдь не проводить в жизнь те крайние социалистические лозунги, которые Директория собирается проводить, что несомненно приведет к большевизму. Затем я думаю, что политика моя была правильна в том отношении, что я постоянно рассматривал аграрный вопрос не с точки зрения экономической, а, приняв, главным образом, во внимание политическую сторону жизни страны. С точки зрения экономической аграрная реформа не выдерживала критики, она просто в данное время не была нужна. С точки зрения политической она была крайне необходима, и тут приходилось руководствоваться лишь государственной необходимостью, а не интересами частных лиц. Этого-то земельные собственники, по крайней мере их правление, простить мне не могли » [9].

Але повернемося до розгляду питання з погляду на дієвість авторитаризму гетьмана в державотворчих процесах в напрямі до демократії. Уже наголошувалось, що Скоропадський був персоною унікальною, адже вважав себе «патріотом Росії і України» [1, С.94], саме це, та той факт, що його уряд формувався за професійними, а не ідеологічно-національними критеріями(тобто, майже всі його урядовці були зі старої системи і дехто навіть не приховував своїх проросійських поглядів), на мій погляд, був одним із вирішальних в критичному ставленні більшості української інтелігенції до його режиму. Часто-густо під викривленою інтерпретацією доби Гетьманату «справжні українські патріоти» не помічають, що Скоропадський уособлював того лідера, якого так потребувала Україна в той момент. Він був лідером який прийшов діяти, а не декларувати. «В разгар любой революции только люди с крайними лозунгами при известном счастливом стечении событий становились вождями и имели успех. Я это знал, но на мое несчастье я пришел к власти в тот момент, когда для страны, измученной войной и анархией, в действительности была нужна средняя линия, линия компромиссов. Отсутствие политического воспитания в России; взаимное недоверие; ненависть; деморализация всех классов, особенно усилившаяся во время войны и последующей за ней революции; полная оторванность страны от внешнего мира, дающая возможность всякому толковать мировые события, как это ему кажется выгодным; военная оккупация - все эти условия мало сулили успеха в моей работе, но, взяв власть не ради личной авантюры, я и теперь не изменил своего мнения» [9].

Слід наголосити, що гетьман у своїй державотворчій діяльності робив ставку на професіоналізм тих, на кого покладалися владні повноваження. Загальновідомо, що гетьманському урядові майже за 8 місяців свого існування вдалося зробити більше, винятково завдячуючи професіоналізму, ніж діячам, які власне і критикували Скоропадського за «диктаторство» і авторитаризм[10]. А відтак є всі підстави вважати, що авторитаризм, як політичне явище, може бути дієвим для урегулювання того

хаотичного процесу взаємодії в середині суспільства, що відбувається в моменти криз, революцій, перехідних періодів у державотворенні.

Передумовою для становлення авторитарного режиму має слугувати якась нагальна потреба у вирішенні тих чи інших економічних, соціальних проблем в час надзвичайної загрози. Проте головним його недоліком є те, що при цьому державна влада здійснюється конкретною особою (класом, партією, елітною групою тощо) за мінімальною участю народу і поза його контролем, тоді як в умовах демократичного режиму народ формує органи держави і здійснює контроль «над їхньою діяльністю».

У цьому разі, як на мене, можна виділити два аспекти авторитаризму в його «ідеальному» та «неідеальному» вираженні (при наступному зауваженні, що авторитаризм як явище притаманний в основному державам з відносно низькою політичною та правовою культурою її населення). В «ідеальному» аспекті авторитаризм передбачає забезпечення умов для розвитку суспільства з поступовим формуванням високої правової культури. В «неідеальному» аспекті - це утвердження режиму, що вигідний самому режимові та політичним силам, що його підтримують і з ним співпрацюють.

Відразу зауважу, що в «неідеальному» вираженні авторитаризм ставить на меті рішуче урівноважити суспільні відносини в умовах кризи, проте без орієнтації на реальне забезпечення потреб усього суспільства. По суті це прямо антидемократичний режим, який не розглядає своїм завданням якісну зміну суспільних відносин. Політичні інтереси в таких випадках відіграють головну роль.

В «ідеальному» вираженні авторитаризму до влади приходять особа чи група осіб, яка теж ставить на меті відновлення порушених взаємовідносин шляхом рішучих дій, іноді навіть в антидемократичний спосіб, часто з порушенням інтересів якоїсь окремої частини суспільства. Проте цей тип режиму функціонує в стратегічних інтересах усього суспільства. Достотне виконання таких завдань можливе лише за наявності харизматичного лідера, чи групи осіб, які керуються національним інтересом. Водночас, варто наголосити, що такий режим не несе тотальної загрози суспільству переважно за умов уже усталеного функціонування суспільних та державних інститутів, позаяк в ідеалі, з часом, він має всі підстави для урівноваження свого функціонування іншими демократичними інституціями і «спокійно еволюціонувати до демократії». Проте подібне дійсно виглядає утопією, адже історія не має таких прикладів «ідеалістичності авторитаризму». Навіть приклад Сінгапуру, тут буде не до кінця доречним. Але як би там не було, Скоропадський ще в «Тимчасовій грамоті» вказував на майбутнє створення Українського Союму [8, с.82], як форми представницької влади народу. Тобто це говорить про те, що гетьман не претендував на диктаторські повноваження в сучасному їх розумінні, а лише прагнув забезпечити правопорядок та режим законності на час потрібний для стабілізації політичної ситуації з метою проведення необхідних реформ.

Переконали, що авторитарний режим дійсно може бути корисним для суспільства, проте лише в короткостроковій перспективі та в межах, зумовлених об'єктивними обставинами. Проте він ніколи не буде ефективним в довгостроковій перспективі, адже аж надто сильно в ньому проявляється залежність від людських якостей осіб, що його продукують.

Політична доля Скоропадського є яскравим прикладом нерозуміння народом свого лідера. І справа тут не в німецькій окупації чи центристській позиції щодо відносин з Росією (не забуваймо, що ЦР в свій час мав такий же вектор українсько-російських відносин що і Гетьманат), а в тому що український народ не зумів згуртуватись у вирішальний для нього момент (звичайно, це лише один з прикладів тієї доби) навколо ідеї незалежної національної держави. Скоропадський з цього приводу писав: «Я глубоко верю, что если бы люди были искренни и хоть немного отрешились от собственных личных интересов, если бы было больше доверия друг к другу, мои мысли по этому вопросу, проведенные в жизнь, могли бы примирить всех. Я глубоко верю, что эта точка

зрения в конце концов возьмет верх, но, конечно, жаль, что теперь это все будет достигнуто с большими потрясениями и с ручьями крови; в то время как если бы мое правление продолжалось дольше, все было бы достигнуто совершенно спокойно»[9].

У підсумку хочу наголосити, що авторитаризм як ідеал політичного розвитку суспільства звичайно не є позитивним. Однак в суспільстві, що лише намагається збудувати власну державу, в суспільстві повному суперечностей та поглядів на ці суперечності, авторитаризм, виразником якого є національно налаштований лідер, на мою думку, буде ефективним для закладення фундаменту в досягнення цієї мети. Доказом тому є діяльність Юзефа Пілсудського в Польщі, Карла Густава Маннергейма у Фінляндії, а з найбільш всесвітньовідомих прикладів ми однозначно маємо ставити за приклад в цьому політику Лі Куан Ю в Сінгапурі. В переліку цих непересічних особистостей міг би бути і Павло Скоропадський, проте історія не знає слова «якби», ми можемо лише констатувати, що історія його життя, як і історія життя українського народу в період революційних потрясінь початку ХХ ст. повні неоднозначностей. Вражає віра і переконаність Гетьмана в правильності справи, яку він започаткував. «Я все же считаю, - пише Павло Скоропадський, - что тот тернистый путь в области внутренней политики, который я избрал, единственно верный. Те люди, которые за мною не пошли или не хотели идти, потому что это не совпадало с их личными выгодами, или не могли идти в силу тех закоренелых понятий, которыми они насквозь пропитаны и от которых они отрешиться не могли, те люди были неправы; будущее их в этом убедит» [9].

Список використаних джерел

1. Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування української модерної нації ХІХ-ХХ ст. [Навч. посіб. для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів.] / Я. Й. Грицак- К.: Генеза -1996 – 360 с.
2. Хитра А. Я. Державно-правові погляди Павла Скоропадського/А.Я. Хитра // Автореф. дис.к. ю. наук. – Львів. нац. ун-т, 2003. –16 с.
3. Сухонос В. В. Сутність та функції авторитарного державного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз) / Володимир Вікторович Сухонос// дисерт. к.ю.н. – К., 2000 – 185 с. – [Електр. ресурс] – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/51368/1/Sukhonos_Constitution.pdf
4. Диктатор (Стародавній Рим) // Вікіпедія – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
5. Державна служба гетьманату Павла Скоропадського [Текст з екрана] // [Електр. ресурс] – Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/Book/narusu/31.pdf>
6. Юрій М.Ф. Політологія: [Підруч.] / М.Ф. Юрій - К.: Дакор, 2006.- [Передумови встановлення тоталітарних і авторитарних режимів] // [Електр. ресурс] – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/political_science/uriy_politologiya/part3/703.htm
7. Радченко О.В. Ціннісний вимір трансформації державно-політичного режиму в Україні / О.В.Радченко // Автореф дис. докт. наук з держ. управл.- Запоріжжя , 2010. – 35с.
8. Конституційні акти України. 1917 - 1920. Невідомі конституції України. // Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. / Упоряд.: Ю.Д. Прилюк (кер), Д.Б. Яневський, С.М. Іващенко – Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272 с.
9. Спогади гетьмана Павла Скоропадського (кінець 1917 - грудень 1918) // Збірка мемуарів [гол. ред. Я. Пеленський] – Київ - Філадельфія, 1995 // [Електр. видання] - Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/spogadi-kinec-1917-gruden-1918-read-193757-1.html>
10. Українська держава Гетьмана Скоропадського / Кудряченко А.І., Калінічева Г.І., Костира А.А. Політична історія України ХХ ст.. [Підруч.] – Київ, МАУП, 2006. – 696 с. - С.126-137 // [Електр. ресурс] - Режим доступу: <http://www.ivinas.gov.ua/images/Polit-History.pdf>

СОЦІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ПИТАННЯ УХВАЛЕННЯ РІШЕННЯ У СУДІ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Кулянда М.І., юрист

M. Kulianda SOCIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL ISSUES OF DECISION- MAKING IN AN APPELLATE COURT

Анотація. Стаття присвячена соціально-психологічним та соціолого-правовим особливостям ухвалення рішення за результатами апеляційного кримінального провадження. Автор зазначає, що правосуддя як у тому числі діяльність суддів по розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних та інших справ у судах ілюструє взаємозв'язок соціально-психологічних питань роботи судді та соціолого-правових особливостей цієї діяльності, сприйняття її суспільством, а далі відповідного впливу суспільної думки на суддю. Ці обставини обумовлюють потребу вивчення психології суддівської